

گزارشی از مطالعات مکتوب حوزه حسینی در غرب (۱۶۷۸-۲۰۲۰)

۵۱-۶۲

چکیده: کتابشناسی به معنای گردآوری فهرستی از نوشتارهای علمی در یک موضوع خاص، اطلاعات گسترده‌ای از سطح دانش موجود در حوزه مورد نظر را به دست می‌دهد. نویسنده در نوشتار حاضر به ارائه گزارشی از آثار علمی انگلیسی‌زبان پیرامون امام حسین (ع) که در غرب به رشته تحریر درآمده‌اند، همت گمارده است. مجموعه آثار بررسی‌شده در این پژوهش ۸۲۸ داده شامل ۴۷۶ عنوان مقاله، ۳۰ عنوان کتاب و ۶۲ عنوان پایان‌نامه دکتری و کارشناسی ارشد می‌باشد. این داده‌ها به شکل چاپی یا دیجیتالی منتشر شده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای از منابع گوناگون استخراج گردیده‌اند و نوشتار حاضر با نگاه توصیفی به بررسی جنبه محتوایی و موضوعات مطرح‌شده در منابع، واژگان کلیدی در مطالعات حوزه حسینی و شناسایی نویسندگان فعال در موضوعات مرتبط با سیدالشهدا و... می‌پردازد.

کلیدواژه: کتابشناسی، آثار علمی، آثار غربی، امام حسین (ع)، غرب، سیدالشهدا، نوشتارهای علمی.

A Report on Works about Imam Hussain Written in the West

Zahra Jafari

Abstract: The bibliography, which is the compiling of a list of scholarly writings on a particular subject, provides extensive information available in the field. In the present article, the author has attempted to present a report on English-language scientific works about Imam Hussein (as) that have been written in the West. The collection of works reviewed in this research includes 838 data including 476 articles, 300 books and 62 Ph.D. and master's theses. These data have been published in print or digitally and have been extracted from various sources using a library method and checks the contents and subjects mentioned in them, it also introduces the active authors in this field.

Keywords: Bibliography, scientific works, Western works, Imam Hussein (AS), West, Sayyid al-Shuhadā, scientific writings.

تقرير عن البحوث المدوّنة في الغرب عن الإمام الحسين عليه السلام
زهراء جعفري

الخلاصة: المقصود بالفهرسة المكتبيّة هي عملية إعداد فهرست للمدوّنات العلميّة في أحد المواضيع الخاصّة، وهي توفر معلومات واسعة عن الواقع العلمي الموجود في الميدان العلمي المقصود. وقد بذل الكاتب في المقال الحالي جهده في إعداد فهرست عن المؤلّفات العلميّة باللغة الإنجليزيّة في العالم الغربي حول الإمام الحسين عليه السلام.

والآثار المذكورة في هذا المسرد التوثيقي يبلغ عددها ٨٣٨ عنواناً تتوزّع على النحو التالي: ٤٧٦ عنوان مقالة، و ٣٠٠ عنوان كتاب، و ٦٢ عنوان رسالة دكتوراه أو ماجستير.

وقد صدرت هذه العناوين إمّا مطبوعاً أو بملفات رقمية في شبكات المعلومات، وتمّ استخراجها وتجميعها بالأسلوب المكتبي من مصادر مختلفة.

أمّا المقال الحالي فيقوم من خلال المنظار التوصيفي بالبحث في المضامين والمواضيع المذكورة في تلك المصادر، والمفردات الأساسيّة في بحوث القضية الحسينيّة، مع التعريف بالكتاب الناشطين في مجال البحوث ذات الصلة بسيد الشهداء عليه السلام.

المفردات الأساسيّة: المسرد، المؤلّفات العلميّة، المؤلّفات الغربيّة، الإمام الحسين عليه السلام، الغرب، سيد الشهداء، المدوّنات العلميّة.

کتابشناسی^۱ به معنای گردآوری فهرستی از نوشتارهای علمی در یک موضوع خاص، نه تنها برای پژوهشگران مفید بوده و مانع هدررفت وقت آنان در مسیر تحقیق می‌شود، اطلاعات گسترده‌ای از سطح دانش موجود در حوزه مورد نظر نیز به دست می‌دهد. پژوهش حاضر به گزارش و بررسی آثار علمی غربی درباره امام حسین (علیه السلام) پرداخته است.^۲ این امر علاوه بر تسهیل کار محققان در مطالعات اسلامی و شیعی، سیر تحقیقات حوزه حسینی در سطح جهانی را مشخص و کاستی‌ها و نقاط قوت مطالعات انجام شده را روشن می‌کند.

البته پیش از این نیز تحقیقاتی در زمینه‌های مشابه همچون عاشورا پژوهی به رشته تحریر درآمده‌اند، ولی هیچ یک به گستردگی این جستار که بر مبنای حدود هشتصد رکورد شکل گرفته است، به موضوع پیش رو نپرداخته‌اند. برای نمونه:

در مقاله «نگاهی به عاشورا پژوهی در غرب»، اثر عبدالحسین حاجی ابوالحسنی و محمد نوری چند مستشرق و تعداد اندکی از آثار مربوط به حوزه حسینی به زبان انگلیسی به اختصار معرفی شده‌اند.

در تحقیقی کامل تر با عنوان «عاشورا پژوهی در غرب»، غلام احیا حسینی آثار عاشورایی به زبان انگلیسی را مطالعه کرده است، اما بازه زمانی‌ای که وی بررسی کرده است، تنها آثار سده اخیر را شامل می‌شود.

در مجموعه کتابشناسی آکسفورد^۳ ذیل موضوعاتی همچون محرم،^۴ عاشورا^۵ و امام حسین (علیه السلام)^۶ منابع معتبری در حوزه حسینی معرفی شده‌اند که بیشتر شامل آثار معروف و برجسته در این زمینه هستند.

محسن حسام مظاهری در کتاب سه جلدی خود با عنوان تراژدی جهان اسلام آثار مستشرقان و سفرنامه‌نویسان را درباره عزاداری برای امام حسین و در مواردی حضرت علی (علیهما السلام) گردآوری و تحلیل کرده است، ولی تمرکز این کتاب تنها بر عزاداری شیعیان در ایران است و علاوه بر این بسیاری از نمونه‌های آن با وجود ارزش تاریخی، محتوای آکادمیک ندارند.^۷

1. Bibliography.

۲. این مقاله بر اساس یک تحقیق گسترده درباره منابع آکادمیک حوزه حسینی با حمایت مالی و معنوی مؤسسه فرهنگی هنری زیتون نگاشته شده است که به صورت اثری مستقل منتشر خواهد شد.

3. Oxford bibliographies.

4. Muharram.

5. Ashura.

6. Imam Hussain.

۷. پیش از محسن حسام مظاهری، مطالعات دیگری نیز به گردآوری گزارش‌های مستشرقان از عزاداری شیعیان ایران پرداخته‌اند که «سوگواره محرم در سفرنامه‌های خارجی» اثر رسول جعفریان و «آیین عزاداری از نگاه سفرنامه‌نویسان خارجی» نوشته جواد نظری مقدم از آن جمله‌اند.

عباس احمدوند در مقاله خود با عنوان «گذری بر مطالعات شیعی در غرب» در کنار آثار مربوط به شیعه‌شناسی، نام چند اثر درباره سیدالشهداء (علیه السلام) را نیز ذکر کرده است.

مجموعه آثار بررسی شده در این پژوهش ۸۳۸ داده شامل ۴۷۶ عنوان مقاله، ۳۰۰ عنوان کتاب و ۶۲ عنوان پایان‌نامه دکتری و کارشناسی ارشد است. این داده‌ها به شکل چاپی یا دیجیتالی منتشر و با استفاده از روش کتابخانه‌ای از منابع گوناگون^۸ استخراج شده‌اند و نوشتار حاضر با نگاه توصیفی به گزارش آنها می‌پردازد. در این بین چندین کنفرانس بین‌المللی مرتبط با مطالعات حوزه حسینی در غرب نیز شناسایی شد که به دلیل مکتوب نبودن بررسی نمی‌شوند.

در این تحقیق تمرکز اصلی بر منابع انگلیسی‌زبان است، ولی تعدادی از آثار به زبان‌های آلمانی، فرانسوی، ترکی استانبولی، ایتالیایی و هلندی نیز بررسی شده‌اند. البته ملاک گردآوری مطالب تنها زبان نبوده و در وهله اول جنبه آکادمیک و نگاه علمی اثر مدنظر بوده است. بنابراین از بسیاری از کتب و مقالات ترویجی یا خطبه‌ها و ادعیه ترجمه شده به زبان انگلیسی چشم‌پوشی شده است. منظور از مربوط بودن آثار به حوزه حسینی آن است که اثر، مستقیم یا غیرمستقیم به سیدالشهداء (علیه السلام) پرداخته باشد، از این رو آثاری که تنها اشاره‌ای مختصر به موضوع دارند، از دایره تحقیق حاضر خارج‌اند. همچنین داده‌هایی که در موضوعی غیرمرتبط نگاشته شده‌اند، اما در بخشی از آنها به شکلی برجسته، مثلاً با عنوانی مستقل به مطالب مربوط به حضرت (علیه السلام) پرداخته شده است، وارد این پژوهش شده‌اند.

طبقه‌بندی آثار بر اساس سال انتشار و مشاهده فراوانی داده‌ها در دهه‌های مختلف روشن می‌کند که با گذشت زمان آثار بیشتری به زبان انگلیسی در حوزه حسینی منتشر شده‌اند؛ به طوری که بیش از نیمی از داده‌های یافت شده در دهه اخیر به چاپ رسیده‌اند. این افزایش تصاعدی تعداد آثار، نه تنها متأثر از تخصصی شدن شیعه‌پژوهی در غرب است، می‌تواند ناشی از افزایش امکانات و سرعت انتشار و در دسترس بودن پژوهش‌ها در پایگاه‌های آنلاین باشد. هر چند از نظر برخی این روند روبه‌رشد، ارتباط مستقیمی با گسترش حرکت‌های انقلابی در جهان اسلام با الهام از واقعه عاشورا دارد.^۹

از سویی دیگر این طبقه‌بندی تاریخی، امکان شناسایی مراکز نشر و آثار قدیمی‌تر در رابطه با امام حسین (علیه السلام) را نیز به دست می‌دهد. در این راستا قدیمی‌ترین کتاب بررسی شده در پژوهش حاضر که نویسنده در آن به نحوه برگزاری مراسم روز عاشورا در ایران پرداخته، سفرنامه تاورنیه^{۱۰}

۸. در تحقیق حاضر علاوه بر مراجعه کتابخانه‌ای و بررسی مستقیم آثار معرفی شده در منابع دیگری که پیش از این در این حوزه نگاشته شده‌اند، جست‌وجوی کلیدواژه‌ای در پایگاه‌های داده‌های آنلاین همچون Google scholar, Google books, Oxford clisel و bibliographies, Academia, Library Genesis, Ketabpedia, Archive نیز برای استخراج رکوردها انجام شده است.

۹. حاجی ابوالحسنی، عبدالحسین و نوری، محمد، «نگاهی به عاشوراپژوهی در غرب»، ص ۵۰.

10. Tavernier, Jean-Baptiste, "The six voyages of John Baptista Tavernier", Printed for R.L. and M.P.

چاپ شده در ۱۶۷۸ در انگلستان است.^{۱۲} تاورنیه در بخش «ایران» کتاب خود، عنوانی^{۱۳} را به عزاداری امام حسین (علیه السلام) اختصاص داده و مشاهدات خود را از نحوه برگزاری عزیه، حالات ظاهری عزاداران و سخنرانی فرد روحانی در حضور پادشاه گزارش کرده است. همچنین در جلد سوم سفرنامه ساموئل گوالیب گملین^{۱۴} که در سال ۱۷۷۴ به زبان آلمانی در روسیه چاپ شد،^{۱۵} اطلاعاتی درباره رسوم عزاداری و روضه خوانی در روز عاشورا و کیفیت تکایا در مناطق شمالی ایران با عنوان فستیوال محرم ارائه شده است.^{۱۶} یکی دیگر از قدیمی ترین رکوردهای ثبت شده مدخل^{۱۷} «Ashura» نوشته شده به وسیله توماس پاتریک هاگز^{۱۸} در واژه نامه اسلام^{۱۹} است. این واژه نامه دایرةالمعارفی است در باب عقاید، مراسم، فرهنگ و واژگان اعتقادی دین اسلام که در سال ۱۸۸۵ در انگلستان به چاپ رسیده است.^{۲۰} نمونه قدیمی دیگر از ساموئل گرین ویلر بنجامین^{۲۱} است که در سال ۱۸۸۷ طی یک فصل مجزا^{۲۲} در کتاب خود به نام «ایران و ایرانیان»^{۲۳} به موضوع عزیه و مراسم ماه محرم در ایران پرداخته است.^{۲۴}

در میان پایان نامه ها نیز قدیمی ترین رکورد ثبت شده در پژوهش حاضر، پایان نامه ای با عنوان «رمز و راز محرم در میان ترک های قفقاز در آذربایجان»^{۲۵} است که در سال ۱۹۱۶ توسط ایوار لاسی^{۲۶} در مقطع دکتری دانشگاه هلسینکی^{۲۷} کشور فنلاند نوشته شده و بعدها در قالب کتاب نیز چاپ گردیده است.

۱۱. تاورنیه بین سال های ۱۶۳۲ تا ۱۶۶۸، شش سفر به ایران داشته و نخستین بار سفرنامه خود را در سال ۱۶۷۶ و به زبان فرانسوی با عنوان «de Jean-Baptiste Tavernier Les Six Voyages» چاپ کرده است. در نوشتار حاضر، به چاپ انگلیسی این اثر مراجعه شده است.

۱۲. هر چند شاید سفرنامه نویسی را نتوان تحقیق آکادمیک به معنای امروزی آن در نظر گرفت، اما در فضای قرون گذشته، این شیوه نگارش نوعی نوشتار پژوهشی به شمار می رفته است.

13. Chapter VII: Of the Religion of the Persians, of The great feast of Hocen and Hussein.

14. Samuel Gottlieb Gmelin.

15. "Reise durch das nordliche Persien", Academie der Wiss.

۱۶. گملین بین سال های ۱۷۶۸ و ۱۷۷۲ دو بار به ایران سفر داشته و سفرنامه او به وسیله ویلم فلور (Floor, Willem)، با عنوان «1770-1774 Travels through northern Persia» به زبان انگلیسی به چاپ رسیده و غلامحسین صدری افشار نیز آن را با عنوان «سفر به شمال ایران» به فارسی برگردان کرده است.

۱۷. عاشورا.

18. Thomas Patrick Hughes.

19. A dictionary of Islam.

۲۰. انتشارت W. H. Allen & co.

21. Samuel Greene Wheeler Benjamin

22. Chapter 13: The Sheahs and the Tazieh.

23. "Persia and the Persians", Uk: J. Murray.

۲۴. همین نویسنده یک سال پیش از آن در مقاله ای با عنوان «Passion Play of Persia» یا «نمایش مصائب در ایران» که در سال ۱۸۸۶ در ماهنامه هارپر (Harper's magazine, LXXII) در ایالات متحده به چاپ رسیده، به معرفی نمایش آیینی با موضوع شهادت امام حسین علیه السلام) پرداخته است.

25. "The Muharram mysteries among the Azerbaijan Turks of Caucasia: an academatic dissertation".

26. Ivar Lassy.

27. University of Helsinki.

نویسنده در این اثر ضمن بیان گزارشی از زندگانی امام حسین (علیه السلام)، حرکت ایشان به سمت کربلا و وقایع روز عاشورا، نحوه عزاداری شیعیان قفقاز در دهه اول ماه محرم، مراسم روز عاشورا و اربعین حسینی را توصیف کرده و به قرین بودن نوروز با ماه محرم و تفاوت فرهنگی شیعیان و اهل سنت در این منطقه پرداخته است. وی همچنین در قسمت پایانی اثر خود، ماه محرم در ایران، هند و مدیترانه را نیز بررسی کرده است. پایان نامه قدیمی بعدی مربوط به سال ۱۹۵۱ و مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه شیکاگو^{۲۸} است که توسط استنلی براش^{۲۹} و با عنوان «حسین [علیه السلام] ناجی شیعه: تحلیلی از مراسم یادبود محرم»^{۳۰} نگاشته شده، اما متنی از آن در دسترس نیست.

با بررسی داده‌های یافت شده می‌توان نویسندگان فعال در موضوعات مرتبط با سیدالشهداء (علیه السلام) را نیز شناسایی کرد. پرکارترین نویسنده پیتر چلکوفسکی^{۳۱}، استاد مطالعات اسلامی و خاورمیانه در دانشگاه نیویورک^{۳۲} با پانزده عنوان کتاب و مقاله در حوزه حسینی است. پس از او، دیوید پینالت^{۳۳}، استاد ادیان و مطالعات اسلامی دانشگاه سانتا کلارا^{۳۴} و ویلیام اورمن بیمن^{۳۵} پژوهشگر و صاحب کرسی مردم‌شناسی در دانشگاه مینه سوتا^{۳۶} هر یک با ده اثر مربوط به امام حسین (علیه السلام) از مؤلفان پرکار در این زمینه به شمار می‌روند. همچنین کامران اسکات آقایی^{۳۷} استاد مطالعات خاورمیانه در دانشگاه تگزاس^{۳۸} با نه عنوان^{۳۹} و محمود ایوب^{۴۰} محقق لبنانی و استاد شیعه پژوهی دانشگاه جورج تاون^{۴۱} با هشت عنوان اثر^{۴۲} مربوط به امام حسین (علیه السلام) از دیگر نویسندگان فعال در این حوزه هستند.

توجه به موضوعات مطرح شده در کتب و مقالات، راهنمای خوبی برای آگاهی از سمت و سوی مطالعات صورت گرفته در غرب است. براساس بررسی صورت گرفته از ۳۰۰ جلد کتاب گردآوری شده

28. Chicago University.

29. Stanley Brush.

30. Husain, the Shiite Savior: an Analysis of the Muharram Commemoration.

31. Peter Chelkowski.

32. New York University.

33. David Pinault.

34. Santa Clara University.

35. William Orman Beeman.

36. Minnesota.

37. Kamran Scot Aghaie.

38. University of Texas.

۳۹. این عناوین شامل پایان نامه مقطع دکتری وی با عنوان "Husayn and Zaynab: Models for Social and Political Movements in Modern Iran" نیز است.

40. Mahmoud M. Ayoub.

41. Georgetown University.

۴۲. یکی از این آثار، پایان نامه مقطع دکتری او با عنوان "Redemptive Suffering in Islam: A Study of the Devotional Aspects of 'Ashura' in Twelver Shi'ism" است.

در این پژوهش، ۱۱۲ جلد آن به شکل مستقیم به حوزه حسینی مربوط اند، بدین معنا که موضوع محوری و بخش اعظم محتوای آنها درباره امام حسین (علیه السلام) است. در این میان بیش از ۳۰ اثر به واقعه عاشورا از منظر تاریخی و اجتماعی پرداخته اند. نزدیک به ۲۵ عنوان کتاب در باب شخصیت سیدالشهداء (علیه السلام) و زندگی ایشان نگاشته شده است، حدود ۲۰ جلد کتاب عزاداری بر آن حضرت و نمایش های آیینی در نقاط مختلف جهان را بررسی کرده اند و ۷ اثر نیز ترجمه هایی از مقاتل می باشند. سایر کتاب هایی که به طور مستقیم در حوزه مورد نظر نوشته شده اند، موضوعاتی همچون ادبیات عاشورایی، دانشنامه های عاشورایی، کیفیت حسینی ها و پیاده روی اربعین را در بر می گیرند.

به طور کلی اکثر کتاب ها و مقالاتی که به شکل مستقیم یا غیرمستقیم به سیدالشهداء (علیه السلام) مربوط اند، در زمینه های مطالعات اسلامی و شیعه پژوهی نگاشته شده اند. بسیاری از آثار نیز به حوزه مطالعات فرهنگی و به طور خاص، ایران پژوهی تعلق دارند و در آنها معمولاً به مناسک مربوط به ماه محرم در نقاط مختلف ایران و جهان و نمادهای هنری عاشورا پرداخته شده است.

تعداد کمتری از مطالعات نیز از جنبه های سیاسی، اجتماعی و ادبی به مسئله قیام امام حسین (علیه السلام) نگریسته اند یا در حوزه مطالعات زنان می گنجند. در این بین برخی از موارد، شخصیت های عاشورایی همچون حضرت زینب (سلام الله علیها)، حضرت عباس (علیه السلام)، حضرت علی اصغر (علیه السلام)، حضرت شهربانو و مختار ثقفی را بررسی کرده و رکورد های انگشت شماری از پیاده روی اربعین را در حوزه سلامت و محیط زیست مطالعه کرده اند.

بررسی محتوای تزه های یافت شده نیز اطلاعات خوبی درباره جریان ها و زمینه های مطالعات دانشگاهی در حوزه حسینی فراهم می آورد. بر اساس این پایان نامه ها که بیش از نیمی از آنها متعلق به مقطع دکتری هستند، مسئله عمده ای که دانشجویان رشته های مختلف آکادمیای غربی روی آن تحقیق نموده اند، هنر شیعی با حدود ۱۵ عنوان پایان نامه بوده است که معمولاً شامل موضوع تعزیه^{۴۳} و المان های نمایشی ماجرای عاشورا است. مبحث عزاداری نیز به اندازه تعزیه در پایان نامه ها مورد توجه بوده است. این پژوهش ها عمدتاً به ریشه ها و سنت های عزاداری در کشورهای مختلفی مثل ایران، لبنان، هند،^{۴۴} پاکستان، عراق و آذربایجان پرداخته اند.

در مرتبه بعدی، حدود پانزده پایان نامه نقش مذهب تشیع با تأکید بر ماجرای عاشورا را در حوزه های سیاسی و اجتماعی بررسی می کنند که بیشتر آنها به انقلاب اسلامی ایران پرداخته اند. حدود هفت پایان نامه از منظر تاریخی همچون تاریخ صدر اسلام، تفاوت های شیعیان و اهل سنت و مقتل امام

۴۳. اغلب این پژوهش ها به تعزیه و نمایش های آیینی در کشور ایران پرداخته اند.

۴۴. در حوزه رسوم شیعی در هند، تمرکز اصلی مطالعات بر شهر لکهنو (Lucknow) بوده است که می تواند ناشی از کثرت شیعیان این شهر باشد.

حسین (علیه السلام) و شش پایان نامه از منظر عقیدتی به معنای عقاید شیعیان در کشورهای مختلف و مسئله شهادت در مذهب تشیع به حوزه حسینی نگریسته اند. باقی پژوهش ها نیز شخصیت و نقش امام حسین و حضرت زینب (سلام الله علیهما)، فرهنگ زنان شیعه در مناطق مختلف و ادبیات شیعی شامل اشعار آیینی و مرثیاتی به زبان های مختلف را مطالعه کرده اند.

بر اساس بررسی صورت گرفته، اغلب پایان نامه های موجود به طور مستقیم به امام حسین (علیه السلام) مربوط هستند و فقط حدود بیست پایان نامه به شکل غیرمستقیم به حوزه حسینی پرداخته اند؛ به این معنا که تنها در بخش هایی از آنها به موضوعات مربوط به سیدالشهداء (علیه السلام) اشاره شده است.

علاوه بر جنبه محتوایی، این داده ها از بعد ترمینولوژی نیز قابل بررسی اند؛ به این معنا که در موضوع مورد نظر، واژگان کلیدی که عمدتاً به زبان انگلیسی بوده اند با املاهای مختلف مورد مطالعه قرار گرفته اند. ارزش بررسی این اشکال نوشتاری از آن جهت است که مشخص شود جست و جوی هر یک از آنها چه نتایجی به دست می دهد. تنوع نوشتاری و واژگان کلیدی در مطالعات حسینی به چه صورت است و همچنین هر واژه با چه موضوعاتی بیشتر گره خورده است. شناخت واژگان پربسامد نه تنها در تحقیقات آتی می تواند راهگشا باشد، موجب می شود نقاط ضعف و خلاء های مطالعاتی درباره امام حسین (علیه السلام) در سطح جهانی شناسایی و اصلاح شود.

برای نمونه یکی از پرکاربردترین اصطلاحات در مطالعات حوزه حسینی، عاشورا است که رایج ترین املائی آن، «Ashura»^{۴۵} است. نتایج جست و جوی این واژه عموماً با موضوعات فرهنگی، تاریخی، هنری و جامعه شناسی گره خورده است.^{۴۶} البته این کلیدواژه در کنار محتواهای مربوط به امام حسین (علیه السلام)، داده هایی درباره نوعی لیزر با این نام، دریاچه ای با این نام، موشک ها، جنگ ایران و عراق، استحباب روزه روز عاشورا نزد برخی مذاهب، اخبار خاورمیانه درباره بمب گذاری های مربوط به روز عاشورا و سیاست های حزب الله را نیز به دست می دهد. بنابراین یکی از دشواری ها در مسیر جست و جوی کلیدواژه ها در تحقیق حاضر، تفکیک نتایج مرتبط از انبوه داده های نامربوط است؛ چراکه معمولاً این دست داده ها مقدم بر مطالب حوزه حسینی در نتایج ظاهر می شوند.

کلیدواژه بعدی تعزیه است که با املائی «Taziye»^{۴۷} به داده های بیشتری منتج می شود و همان گونه که قابل پیش بینی است، نتایج آن اغلب به حوزه هنری و نمایشی مرتبط هستند. شایان ذکر است که

۴۵. کلیدواژه عاشورا را می توان به شکل «Ashuraa» و «Ashoora» و در موارد انگشت شماری به صورت «Ashuro» و «Asura» نیز جست و جو کرد.

۴۶. در برخی از پایگاه ها، این واژه نتایجی درباره کتاب های کمیک کشورهای خاور دور و بازی های کامپیوتری را نیز در برمی گیرد.
۴۷. املاهای دیگری نیز از این واژه در تحقیق حاضر استفاده شده اند: «Tazieh»، «Ta'z'iyeh»، «Taziya» و «Taziye» که اغلب نتایج املائی اخیر نامربوط و به زبان ترکی استانبولی هستند.

واژه تعزیه تنها برای معرفی مراسم شهادت امام حسین (علیه السلام) به کار نرفته و در پژوهش‌هایی به شبیه‌خوانی و نمایش‌های آیینی مخصوص مناسبت‌های دیگر نیز اشاره داشته است.^{۴۸} همچنین گاهی این کلیدواژه با توجه به زبان و فرهنگ کشورهای دیگر برگردان شده است. برای مثال در موارد متعدد «passion play»^{۴۹} معادل تعزیه قرار داده شده یا در تحقیقاتی به تفصیل «بوریا»^{۵۰} به عنوان تعزیه در فرهنگ کشور مالزی و «فستیوال تابوت»^{۵۱} به عنوان مراسم آیینی دهه اول ماه محرم در اندونزی معرفی شده‌اند.

لغت اربعین که بیشتر به داده‌های حوزه گردشگری، اقتصاد و محیط زیست در موضوعات مربوط به امام حسین (علیه السلام) منجر می‌شود، غالباً با املای «Arbaeen» یا «Arba'een» به کار می‌رود.^{۵۲} البته به دلیل عمومیت معنای این واژه، جست‌وجو بر اساس آن به بی‌شمار مطلب در زمینه‌های گوناگون می‌انجامد که رکوردهای ارزشمند درباره اربعین حسینی باید از میان آنها استخراج شود. از جمله نتایج رایج بی‌ارتباط به موضوع حاضر می‌توان به کتاب‌های چهل حدیث،^{۵۳} تالاب اربعین در شهر جدّه^{۵۴} و امثال آن^{۵۵} اشاره کرد.

کلمه کلیدی دیگر در این جستار کربلاست که معمولاً با املای «karbala» و در برخی از موارد قدیمی‌تر به شکل «kerbela» دیده می‌شود. این لغت نیز همانند اربعین مفهومی کلی داشته و جست‌وجوی آن بیشتر از آنکه منجر به یافتن مطالب حوزه حسینی شود، نتایج پراکنده‌ای در موضوعات پزشکی و محیط زیست شهر کربلا به دست می‌دهد.

بررسی نام سید الشهداء (علیه السلام) به صورت «Imam Husayn» و سایر املاهای آن^{۵۶} نیز در برخی منابع نتایج مربوط و ارزشمندی دارد، اما جست‌وجوی این عبارت به صورت «Husayn ibn Ali» به داده‌های مرتبط کمتری نسبت به کلیدواژه‌های سابق می‌رسد. غالب نتایج این نام، به شریف حسین

۴۸. به عنوان نمونه در Taghavi, Leila, "Investigating the elements of play in text of Ghanbar's Elegy: The Mullah of Mohammad Ismail Matbuei's Version" واژه تعزیه برای توصیف نمایش آیینی شهادت حضرت علی (علیه السلام) به کار رفته است.

۴۹. این واژه با معنی تحت‌اللفظی نمایش مصائب، در واقع به مراسمی آیینی در مذهب کاتولیک اشاره دارد که در آن مصائب حضرت مسیح (علیه السلام) به نمایش درمی‌آید.

50. Alizadeh, Farideh, "Boria in Malaysia".

51. Formichi, Chiara, "Shaping Shi'a Identities in Contemporary Indonesia between Local Tradition and Foreign Orthodoxy".

۵۲. و در مواردی به صورت «Arbe'in».

۵۳. برای نمونه: Imam al-Nawawi, "Forty Hadith or al-arbaeen al-nawawiyah".

54. Arbaeen lagoon.

55. Arba'een Road linking Sudan to Egypt or Al-Arba'een Mosque in Tikrit.

56 "Hussain", "husain", "hossein", "hussayn", .

و در مواردی قدیمی‌تر به شکل "Husein" و "Hussein".

بن علی،^{۵۷} حسینعلی نوری^{۵۸} و فرق بابت و بهائیت اختصاص دارد. جالب توجه آنکه جست وجوی این نام حتی درباره زید بن علی بن حسین^{۵۹} بیشتر از امام حسین (علیه السلام) نتیجه می دهد.

به جز موارد یادشده که کلیدواژه های اصلی در جست وجوی مطالب مورد نظر هستند، از کلمات دیگری نیز برای تکمیل بررسی حاضر استفاده شده است.^{۶۰} برخی از واژگان هم برخلاف تصور، نتایج مرتبط چندانی در حوزه حسینی به دست نمی دهند. برای مثال واژه روضه «Rawdhah» که بیشتر نتایج آن مربوط به روضه النبی (صلی الله علیه وآله) است^{۶۱} یا لغت شهید^{۶۲} که بیش از آنکه مربوط به مطالعات شیعی باشد، در ادبیات یهودیت و مسیحیت کاربرد دارد.

محل چاپ آثار، انتشارات و مجلات پرتکرار از جمله مواردی است که در گردآوری داده ها به آن توجه شده است. بر این اساس بیشترین آثار منتشر شده به ترتیب مربوط به کشورهای امریکا، انگلستان، هلند، آلمان و کانادا است. پرتکرارترین ناشر، تیلور و فرانسیس^{۶۳} و زیرمجموعه های آن همچون راتلج^{۶۴} است که قریب به ۴۰ عنوان مقاله و ۲۲ عنوان کتاب به آنها اختصاص دارد. پس از آن انتشارات کریت اسپیس^{۶۵} با حدود ۴۰ عنوان کتاب، بریل^{۶۶} با نزدیک به ۲۶ عنوان مقاله و ۷ عنوان کتاب، آکسفورد^{۶۷} با حدود ۱۸ عنوان مقاله و ۱۳ جلد کتاب و در نهایت کمبریج^{۶۸} با حدود ۱۰ عنوان مقاله و ۹ عنوان کتاب بیشترین آثار را به خود اختصاص داده اند.

همچنین مجله ای که بیشتر از سایر نشریات به چاپ آثار مورد مطالعه پژوهش حاضر پرداخته،^{۶۹} TDR چاپ کشور امریکا^{۷۰} است که بیش از نیم قرن است در حوزه هایی همچون هنرهای نمایشی و آیین های مذهبی^{۷۱} به چاپ مقالات معتبر به زبان انگلیسی می پردازد. شماره چهارم سال ۴۹ این

۵۷. حسین الهاشمی شریف مکه و امیرحجاز که خود را خلیفه مسلمین خوانده بود و با روی کار آمدن آل سعود از حکومت برکنار شد.

۵۸. بهاء الله، بنیان گذار فرقه بهائیت.

۵۹. فرزند امام سجاد (علیه السلام) و امام پنجم شیعیان زیدیه.

۶۰. مانند تطبیر (Tatbir)، مقتل (Maghtal)، زینب (Zyanab) املاهای مختلف آنها.

۶۱. علاوه بر این در مسیر بررسی ها مشخص شد که در تعدادی از تحقیقات انگلیسی زبان مربوط به عباداری از واژه «Azadari» نیز استفاده شده است.

62. "Shahid", "Martyr", "Martyrdom".

63. Taylor and Francis.

64. Routledge.

۶۵. CreateSpace Independent Publishing Platform یک انتشارات آنلاین متعلق به شرکت آمازون (Amazon) است که در سال ۲۰۰۰ تأسیس شده است.

66. Brill.

67. Oxford.

68. Cambridge.

69. The Drama Review.

۷۰. انتشارات MIT press, New York University

71. Rituals.

ژورنال دانشگاهی (سال ۲۰۱۵) با ویراستاری پیترا چلکوفسکی به موضوع تعزیه اختصاص یافته و ۲۰ عنوان مقاله ارزشمند درباره تعزیه و مراسم روز عاشورا در ابعاد گوناگون هنری، تاریخی و جغرافیایی دارد. پس از آن می‌توان ژورنال مطالعات اسلامی الصراط^{۷۲} در انگلستان^{۷۳} را نام برد که حدود ۶ مقاله درباره امام حسین (علیه السلام) منتشر کرده است.

طبق نتایج به دست آمده بیشترین پایان نامه‌های منتشر شده در حوزه حسینی نیز متعلق به دانشگاه مک‌گیل^{۷۴} در کانادا است که تنها شامل سه عنوان پایان نامه است.^{۷۵}

---

72. Al-Serat.

۷۳. منتشر شده به وسیله **Muhammadi Trust**.

74. McGill University.

75. Fajri, N, "The role of religious symbols in the Iranian revolution of 1979", Riadh, Ahmad, "Al-Ḥusayn ibn 'Alī: a study of his uprising and death based on classical Arabic sources", Empey, Heather, "THE SHI'I PASSION: TA'ZIYEH, TRAGEDY AND THE SUBLIME".

کتابنامه

- احمدوند، عباس؛ «گذری بر مطالعات شیعی در غرب»؛ مقالات و بررسی‌ها، دفتر ۶۳، ص ۱۵۳-۱۸۳، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- جعفریان، رسول؛ «سوگواری محرم در سفرنامه‌های خارجی»؛ فصلنامه نور علم؛ شماره ۴۰، ص ۹۸-۱۲۳، قم: حوزه علمی، ۱۳۷۰.
- حاجی ابوالحسینی، عبدالحسین و نوری، محمد؛ «نگاهی به عاشوراپیروزی در غرب»؛ کتاب‌های اسلامی، شماره ۳، ص ۵۱-۶۰، قم: مؤسسه اطلاع‌رسانی اسلامی مرجع، ۱۳۷۹.
- حسینی، غلام احیا؛ «عاشوراپیروزی در غرب»؛ فصلنامه تاریخ اسلام، دوره ۱۰، شماره ۱، ص ۸۷-۱۲۷، قم: دانشگاه باقرالعلوم (ع)، ۱۳۸۸.
- مظاهری، محسن حسام؛ «تراژدی جهان اسلام»؛ اصفهان: نشر آما، ۱۳۹۷.
- نظری مقدم، جواد؛ «آیین عزاداری از نگاه سفرنامه‌نویسان خارجی؛ مطالعه‌ای مردم‌شناختی»؛ تهران: سفیر اردهال، ۱۳۹۵.
- Alizadeh, Farideh, "Boria in Malaysia", International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering, Vol:6, No:10, pp. 2679-2681, World Academy of Science, Engineering and Technology, Turkey: 2012. Benjamin, Samuel Greene Wheeler, "Persia and the Persians", Uk: J. Murray, 1887.
- Benjamin, Samuel Greene Wheeler, "Passion Play of Persia", Harpers magazine, vol. LXXII, pp. 460-470, Uk: Harper & Brothers, 1886.
- Formichi, Chiara, "Shaping Shi'a Identities in Contemporary Indonesia between Local Tradition and Foreign Orthodoxy", Die Welt des Islams, 54(2), pp. 212-236, Netherlands: Brill, 2014.
- Lassy, Ivar, "The Muharram Mysteries Among the Azerbaijan Turks of Caucasia", Finland: University of Helsinki, 1916.
- Taghavi, Leila, "Investigating the elements of play in text of Ghanbar's Elegy: The Mullah Mohammad Ismail Matbuei's Version", "Environment Conservation Journal" Vol.16, No. Special Edition, pp.199-203, India: Action for sustainable efficacious development and Awareness (ASEA), 2015.
- Tavernier, Jean-Baptiste, "The six voyages of John Baptista Tavernier", UK: R.L. and M.P, 1678.